

SŁOWO WSTĘPNE

Z radością oddajemy w Państwa ręce kolejny owoc twórczej współpracy naukowej Centrum Badań im. Edyty Stein z Katedrą Nauk Społecznych Uniwersytetu Medycznego im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu oraz Szpitalem Przemienienia Pańskiego UM. Tytułowym „fenomenem”, który podaliśmy interdyscyplinarnej refleksji, jest tym razem *paideia* (gr. παιδεία) – czyli wzorzec doskonałości człowieka, do którego należało dążyć w procesie kształtowania jednostki – odczytywana w dwóch szczególnych kontekstach: po pierwsze, doświadczenia pandemii koronawirusa SARS-CoV-2, która niespodziewanie wtargnęła w naszą codzienność dwa lata temu i zmusiła do reorganizacji naszego życia, a tym samym poddania pod rozagę pewnych wygodnych pewników i oczywistości organizujących naszą egzystencję; po drugie zaś – obserwowanej współcześnie ekspansji technologii komunikacyjno-informacyjnych, które przejmują funkcję dawnych osobowych wzorów i instytucjonalnych strategii wychowawczych. Tym samym tytułowe „czasy zarazy” należy odczytywać nie tylko dosłownie, ale także – a może przede wszystkim – metaforycznie.

Jedno z wyzwiań, przed jakimi postawiła nas – nauczycieli akademickich i nie tylko – pandemia koronawirusa, dotyczy modelu kształcenia i formowania przyszłych pokoleń przy jednoczesnej konieczności prowadzenia procesu pedagogicznego za pośrednictwem rozmaitych technologii informatyczno-komunikacyjnych, w ramach których drugi, żywy człowiek staje się prostokątnym „kafelkiem” na ekranie monitora, a w relację twarzą-w-twarz (*face-to-face*), będącą – chociażby w filozofii Emmanuela Lévinasa – podstawą etyki międzyludzkiej, wkradają się rozmaite separujące inter-fejsy.

Problem ten dotyka nie tylko obszarów, w których bezpośredni kontakt z drugim człowiekiem jest nieodzowny w ramach nabywania i doskonalenia umiejętności zawodowych, np. na kierunkach studiów medycznych, ale ma znacznie szerszy wymiar – objawia się wszędzie tam, gdzie żywa jest wiara, że do Dobra, Prawdy i Piękna, do pełni człowieczeństwa można dojść wyłącznie poprzez wspólnotowe formy partycypacji, oparte na współ-byciu ze sobą i poszukiwaniu porozumienia. Więzy interpersonalne zostają w środowisku cyfrowym znacząco zredukowane, kontakt z drugim człowiekiem – głęboko zubożony.

Konsekwencje tego stanu rzeczy dostrzegalne są już teraz pod postacią rozmaitych bolączek i deficytów, z którymi borykają się młodzi ludzie odcięci od dotychczasowych środowisk edukacyjnych i socjalizacyjnych, ale dobitnie ujawnią się dopiero po latach, kiedy ci właśnie ludzie przejmować będą odpowiedzialność za kształt życia społecznego. Zadanie spoczywające na nauczycielach, pedagogach, mistrzach – samo w sobie niezwykle wymagające, niepoddające się ścisłym regulacjom, niedające prostych odpowiedzi – jest w tych warunkach dodatkowo utrudnione, a odpowiedzialność, która się z tym wiąże, jeszcze większa.

Doświadczenie historyczne wskazuje wszelako, że czasy wielkich epidemii, czasy kryzysu, mogą nieść w sobie zalążek nadziei, prowadzić ku przebudzeniu, odnowie, lepszemu jutru. Pandemia, w zasadzie mimowolnie, przyczyniła się do poszerzenia edukacji zdrowotnej społeczeństwa i jego pełnej mobilizacji. Skutkowała także zasadniczymi zmianami w dziedzinie edukacji medycznej, ukazała korzyści wynikające z ich stosowania, polegające m.in. na możliwości szybszego włączenia do procesu nauczania w zawodach medycznych najnowszych osiągnięć i wyników badań naukowych czy elastyczności w kontekście czasu pracy. Równocześnie „koronakryzys” obnażył wiele aspektów natury ludzkiej, z jej ułomnościami i niedoskonałościami, zmienił oblicze codzienności, wprowadzając nowe formy funkcjonowania społecznego i kontaktów międzyludzkich.

Cóż zatem możemy zrobić, by uniknąć zagrożeń, które sprowadziła na nas pandemia Covid-19, a dostrzec szanse, które się z nią wiążą, i umieć je wykorzystać? – to naczelne pytanie, jakie zadajemy w niniejszym tomie, zastanawiając się nie tylko nad tym, jak nauczać podczas pandemii, ale też – a może przede wszystkim – czy pandemia może nas czegoś nauczyć, ukształtować, otworzyć na niedostrzegane dotąd obszary egzystencji i duchowości?

Tom składa się z czterech części, zorganizowanych wokół dominujących wątków tematycznych. Nie poddaliśmy osobnej analizie tytułowego „fenomenu paidei”, gdyż uznaliśmy, że zadanie to wykonał już – w sposób mistrzowski i niepodrabialny – Warner Jaeger w swym monumentalnym *opus magnum* zatytułowanym właśnie *Paideia*. Książce tej poświęcony jest pierwszy z tekstów, otwierający dział „Paideia w kontekstach historycznych i filozoficznych”. Kazimierz Iłski odczytuje dzieło Jaegera przez pryzmat historyczno-politycznych okoliczności jego powstania, a mianowicie triumfu ideologii narodowosocjalistycznej i dojścia Adolfa Hitlera do władzy, zadając prowokacyjne i niepokojące pytanie: w jakim stopniu analizy i tezy autora *Paidei* korespondowały z modelem wychowawczym propagowanym w III Rzeszy? Następnie Jędrzej Nowacki omawia list św. Ambrożego do biskupa Konstancjusza jako przykład klasycznego tekstu dydaktyczno-formacyjnego, przedstawiającego podstawy paidei w wykładni chrześcijańskiej. Kolejne dwa teksty łączy postać św. Teresy

Benedykty od Krzyża – Edyty Stein. Anna Grzegorzczuk poddaje pogłębionej analizie teksty filozoficzne Świętej, wskazując na obecny w jej myśli związek paidei z metanoją – duchową przemianą, z kolei Paweł Siek wnikliwie omawia model pedagogiczny E. Stein, przedstawiony przede wszystkim w jej pracy doktorskiej *O zagadnieniu wczucia*, dowodząc jego niesłabnącej aktualności w realiach współczesnego świata. Część tę kończy filozoficzny esej Marii Magdaleny Baranowskiej, która zarysowuje paralełę między myślą Simone Weil i Jolanty Brach-Czajny, wskazując na proponowane przez obie filozofki drogi mierzenia się i radzenia sobie z egzystencjalnymi i metafizycznymi problemami, jak kwestia istnienia zła, braku sensu i nadziei.

Dział drugi, zatytułowany „Lekcje paidei”, otwiera tekst dwójki lekarzy, Szczepana Cofty i Darii Springer, którzy w oparciu o swoje doświadczenia pracy w Tymczasowym Szpitalu covidowym na terenie Międzynarodowych Targów Poznańskich pokazują, jak ciężkie wyzwania i bolesne doświadczenia prowadzić mogą do triumfu ludzkiego dobra i ofiarności. Następnie Hanna Suchocka omawia, z perspektywy prawniczej, rozwiązania zastosowane przez rządy Polski i innych krajów Unii Europejskiej w celu deeskalacji pandemii koronawirusa, odwołując się do obowiązujących regulacji krajowych i międzynarodowych, zwłaszcza stanu klęski żywiołowej i innych stanów nadzwyczajnych. Kolejne dwa teksty łączy temat uczestnictwa w liturgii eucharystycznej w czasie pandemii i ograniczeń z nią związanych. W artykule Danuty Smołuchy jest to jeden z obszarów, który autorka omawia w kontekście adaptacji „przedpandemicznych” praktyk do nowych okoliczności, z jakimi przyszło nam się mierzyć w okresie wszechobecnej kwarantanny i konieczności zachowania „dystansu społecznego”, z kolei Remigiusz Ciesielski i Bartosz Kirchner prezentują wyniki badań dotyczących form partycypacji w Mszy Świętej i nabożeństwach w restrykcyjnych realiach pandemii.

Część trzecią – „Kształtowanie człowieka XXI wieku” – inicjuje artykuł Jerzego Kopani poświęcony modelowi edukacji z perspektywy transhumanistycznej, w którym autor zadaje niezwykle istotne pytanie dotyczące roli, zadań i wyzwań, przed jakimi stanąć muszą wychowawcy, kiedy przyjdzie im realizować swą misję wśród „technologicznie ulepszonych” podopiecznych. W kolejnym tekście Jadwiga Guerrero van der Meijden przedstawia swój projekt nauczania filozofii klasycznej w szkole podstawowej, omawiając zarówno metody, jak i cele tego przedmiotu, a także uzasadniając jego wartość nie tylko z perspektywy kształtowania intelektualnego uczniów, ale i kompetencji oczekiwanych na rynku pracy. Kolejne artykuły stanowią sprawozdania z dwóch projektów edukacyjnych zrealizowanych w okolicznościach pandemii. Joanna Kiersztejn i Tomasz Zgoła z Laboratorium Wyobraźni Poznańskiego Parku Naukowo-Technologicznego opisują przebieg i pierwsze efekty badań nad zanieczyszczeniem środowiska w wybranych obszarach

Wielkopolski, w które to badania włączyli uczniów szkół podstawowych, realizując model *citizen science* (nauki obywatelskiej), czyli zaangażowania „zwykłych ludzi”, nie-naukowców, w proces zdobywania wiedzy naukowej. Następnie Violetta Julkowska przedstawia ideę i efekty projektu literackiego „Wielkopolski Dek@meron 2020”, który zrealizowała z wybranymi ośrodkami edukacyjnymi, nawiązując do klasycznego dzieła Giovanniego Boccaccia i sztuki snucia powieści w „czasach zarazy”.

W ostatniej części tomu zatytułowanej „Mistrzowie paidei” prezentujemy sylwetki trójki ludzi wielkiej wiary, odwagi i niezłomności: bł. Kardynała Stefana Wyszyńskiego, bł. Matki Elżbiety Czackiej – których łączy nie tylko to, że w ubiegłym roku zostali wyniesieni do rangi błogosławionych Kościoła katolickiego, ale również fakt, że ks. Wyszyński w czasie wojny służył przez dwa lata w ośrodku w Laskach – oraz amerykańskiej zakonnicy Dorothy Stang, która poświęciła swe życie, walcząc o prawa ubogiej i prześladowanej ludności brazylijskiej. W pierwszym z prezentowanych tekstów arcybiskup Marek Jędraszewski, bazując na pamiętnikach i notatkach kardynała Wyszyńskiego, kreśli historię jego aresztowania i internowania w kolejnych ośrodkach odosobnienia, pokazując, jak wiara i zaufanie we wzór wyznaczony przez Mistrza, czyli Chrystusa, prowadzić może do triumfu jednostkowego dobra nad nieprawością systemu. Następnie siostra Lidia Witkowska szkicuje biografię matki Elżbiety Czackiej oraz program Dzieła Lasek. Z jej tekstu wyłania się wspaniały przykład osoby, która ufna Chrystusowi, potrafiła przekuć osobistą tragedię (utrata wzroku) w źródło siły do czynienia dobra i pomocy innym. Ostatecznie osłepnięcie okazało się błogosławieństwem – wskazało jej właściwą drogę, w którą z pełnym oddaniem się oddała i której słuszność potwierdziła całym swoim życiem, a jej Dzieło trwa aż do dnia dzisiejszego. W ostatnim z zamieszczonych w niniejszym tomie tekstów Małgorzata Grzywacz przybliży polskim czytelnikom sylwetkę Dorothy Stang, która swą misjonarską działalność prowadziła w Brazylii, nękaną przez bezprawie i rządzonej przez brutalną juntę wojskową. Siostra Stang zawsze stawała w obronie słabszych i potrzebujących, co przypłaciła ofiarą ze swojego życia. Wszyscy ci „mistrzowie paidei” dzięki temu, że w swym życiu i działaniu pozostawali wierni swojemu Mistrzowi – Chrystusowi, są dziś naszymi *paideutesami*, niezwykle cennymi wzorami osobowymi stanowiącymi moralną busolę w tych niełatwych i głęboko niepokojących czasach.

Mamy świadomość tego, że mimo szerokiego spektrum poruszonych zagadnień, wielości perspektyw teoretycznych i pól problemowych, wyznaczonych reprezentowanymi przez autorów dyscyplinami i orientacjami badawczymi, pytanie o fenomen paidei w czasach zarazy musi pozostać otwarte. Wiele wątków zostało tu jedynie zasygnalizowanych i czeka na dalsze refleksje i badania. Odpowiedzi na wiele pytań, które tu postawiliśmy, poznamy

dopiero w przyszłości. Jaka to będzie przyszłość – i to jest z pewnością jeden z najważniejszych wniosków, jaki płynie z zawartych w niniejszym tomie tekstów – to już zależy przede wszystkim od nas. Nie jesteśmy jednak w tym zadaniu osamotnieni – mamy wielu Mistrzów i wiele Mistrzyń, którzy swym przykładem niosą nam pomoc i dają wskazówki właściwego postępowania nawet w najtrudniejszych okolicznościach. Gorąco liczymy na to, że lektura tomu *Fenomen paidei w czasach zarazy* przyniesie Państwu przyjemności czytelnicze i korzyści poznawcze.

Redaktorzy tomu